

SPOLUPRACOVNÍCI A TAJNÍ SPOLUPRACOVNÍCI

Metodika tzv. agenturně-operativní činnosti Státní bezpečnosti byla v podstatě vytvořena ještě před uchopením plné moci Komunistickou stranou Československa v únoru 1948. Pohled politické policie na činnost masové agenturní sítě v totalitním režimu obsahují již *Zatímní směrnice pro činnost oblastních odboček a poboček* vydané odborem VII. ministerstva vnitra na počátku roku 1947: „Spolupracovníci se získávají ze všech vrstev národa tak, abychom ze všech povolání a míst dostávali zprávy, které by nám poskytly věrný obraz skutečnosti.“ Operativní orgány Státní bezpečnosti, zpravodajské služby ministerstva vnitra včetně ZOB II a jim podřízené složky jako spolupracovníky politického zpravodajství využívaly informátory, důvěrníky a agenty, kteří „za výhody“ anebo ze strachu plnili nejzávažnější úkoly.⁵¹⁰

Již v poválečných letech se ve zpravodajské službě MV prosadila tendence budovat co nejrozsáhlejší síť tajných spolupracovníků. Komunisté vedle proklamovaných cílů (pátrání po válečných zločincích, ochrana státního zřízení) zaměřovali činnost zpravodajských sítí na podporu záměrů KSČ, tj. proti politickým oponentům, s cílem převzít moc ve státě. Díky tajným spolupracovníkům v aparátech nekomunistických stran a jiných důležitých institucí získávali významné informace využitelné v politickém boji a stále upevňovali postavení v represivních složkách státu. I přes řadu pozoruhodných úspěchů nebyli sami komunističtí zpravodajci na ministerstvu vnitra s kvalitou agenturně-operativní práce příliš spokojeni.

Z důvodů určité improvizace a nedostatku zkušeností byla kvalita a využitelnost sítě tajných spolupracovníků MV před únorem 1948 i po něm spíše problematická.⁵¹¹ Agentura, kterou Státní bezpečnost disponovala, neodpovídala představám ani po stránce kvantitativní

⁵¹⁰ Žáček, Pavel. „Ostrá zbraň“ Státní bezpečnosti. Spolupracovníci politické policie ve směrnících pro agenturně-operativní práci, 1947–1989. In: Blažek, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha 2005, s. 180–181; Bílek, Libor. *Zavazují se dobrovolně... Rezidenti, agenti, informátoři a další. Tajní spolupracovníci Státní bezpečnosti v letech 1945–1989*. In: *PaD*, 9 (4), 2015, s. 5. Agenturní práci ovšem prováděli i pracovníci jednotlivých oddělení odboru pro práci v nekomunistických stranách a evidenčního odboru ÚV KSČ. Srov. Kaplan, Karel. *Pět kapitol o únoru*, s. 11–70; Žáček, Pavel *Nástin rozpracování „problematiky agrárníci“*, s. 173–174.

⁵¹¹ Bílek, Libor. Agenturní centrála Státní bezpečnosti a její vedoucí Erich Mach.

(počet spolupracovníků), ani po stránce kvalitativní (jejich výběr). Počet tajných spolupracovníků nebyl dostačující k tomu, aby byly získávány informace ze všech vrstev společnosti a zejména z řad „nepřátel“ nového režimu.⁵¹²

Bezprostředně po únorovém převratu, dne 28. února 1948, proto padl požadavek „znovu důkladně organizovat agenturu“. Zodpovědnost za splnění tohoto úkolu nesl přednosta sektoru vnitřního zpravodajství a sovětský agent Štěpán Plaček, který na poradě přednostů oblastních úřadoven Státní bezpečnosti v březnu 1948 prezentoval úkol vytvořit „solidní a důkladné agenturní síť“. Podle jeho názoru bylo nejlépe získávat agenty z řad „osob kompromitovaných, které jest možno si ihned zavázat a pak jejich činnost sledovat i kontrolovat“.⁵¹³

Počátkem dubna 1948 rozeslalo vedení skupiny III/A ministerstva vnitra podřízeným útvarům pomůcku *O názvech zpravodajských spolupracovníků*, která na první místo v agenturní hierarchii postavila důvěrníky.⁵¹⁴ Název agent se až na výjimky neměl nadále používat, protože byl spojován „s představou něčeho hanlivého, zatímco ve skutečnosti poctivý spolupracovník zpravodajské služby koná vlasteneckou a nadmíru čestnou práci“. Směrnice Státní bezpečnosti tak vymezila tři hlavní druhy agentů na: a) důvěrníky (zkratka A) a jiné prvotřídní agenty (AP); b) důvěrníky-kandidáty (AK) a jiné agenty-kandidáty (AKP); c) stále informátory (SI).

Všichni spolupracovníci v agenturní síti Státní bezpečnosti měli být řízeni stejným způsobem, evidováni na „agenturních kartách“ a jejich zprávy v „agenturních fasciklech“. Kromě stálých informátorů nařizovala směrnice využívat i tzv. příležitostných a nevázaných spolupracovníků, kteří neměli být považováni za součást agenturní sítě. První z těchto kategorií byl poradce (či důvěrný pramen), který

Poznámky k fungování sítě tajných spolupracovníků v letech 1948–1950. In: *SI*, 2 (25), 2014, s. 134–135.

⁵¹² Odhad maximálně několika desítek tajných spolupracovníků, vedených koncem roku 1947 na centrálním útvaru StB v Praze (oproti cca 450 v listopadu 1948), však považujeme za výrazně podceněný. Srov. Bílek, Libor. *Zavazují se dobrovolně...*, s. 15.

⁵¹³ Bílek, Libor. *Agenturní centrála*, s. 139.

⁵¹⁴ K názvům agenturních spolupracovníků v letech 1948–1989 srov. Žáček, Pavel. *Zákonné překážky neudělení osvědčení účastníka odboje a odporu*. In: Žáček, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a věčnosti. 3. sborník o protikomunistickém odboji*. Praha 2018, s. 16–17.

vědomě a rád poskytoval informace a rady. Druhou kategorií se stali příležitostní a náhodní informátoři, poskytující StB informace „nevědomě anebo i vědomě, ale případ od případu“.

Dodatek ke směrnici obsahoval i zvláštní kategorii agenturního spolupracovníka-důvěrníka, který se stal zárodkem budoucího rezidenta. Pokud byl důvěrník (šéfagent, AA) pověřen úkoly řídicího orgánu, tj. řízením dalších spolupracovníků, označovalo se to ve státněbezpečnostní terminologii jako tzv. zúžení sítě.⁵¹⁵

Nové instrukce měly odstranit stávající stav, kdy jednotlivé podřízené složky za tajné spolupracovníky (TS) vydávaly i osoby, které jednorázově poskytly jakoukoliv drobnou informaci. Některé oblastní úřadovny se tak pokoušely vzbudit dojem, že jejich agenturní síť je početnější, než ve skutečnosti byla. Zároveň instrukce avizovala snahu zavést podrobnou evidenci tajných spolupracovníků.⁵¹⁶

Koncem roku 1948 se vedení Státní bezpečnosti v *Pomůcce administrativně-operační pro krajská velitelství státní bezpečnosti* vrátilo k osvědčenému názvu agent (A). Zmizela kategorie důvěrník a na významu naopak získali informátoři (SI či SIP), kteří pravidelně informovali nebo plnili stanovené tajné příkazy, ale neměli „důvěru nepřítelů“. Obdobně byli šéfagenti nahrazeni rezidenty. Poprvé a naposledy směrnice uváděla nejzvláštnější a nejnebezpečnější formu práce StB: „Pokud řídicí orgán osobně jakýmkoliv způsobem získá důvěru nepřítelů, přebírá funkci agenta.“⁵¹⁷

Již v dubnu 1949 označil zástupce velitele Státní bezpečnosti odborový rada Ivo Milén agenturní síť – vedle dobré organizace a promyšleného zaměření – za jeden ze tří sloupů, na nichž byla komunistická tajná policie postavena, a to dokonce za sloup „ústřední“.⁵¹⁸

Na počátku roku 1950 byla stanovena nová nomenklatura spolupracovníků, která agenty členila na operativní (Ao), všeobecné (Av), informátory operativní (Io) a všeobecné (Iv). Ústně zavázaný důvěrník (D) i nadále spolupracoval bez toho, že by měl důvěru nepřítelů. Určité zjednodušení terminologie přinesl konec roku, kdy vedení Státní bezpečnosti ve spolupráci se sovětskými poradci zachovalo jako nejdůležitější spolupracovníky s důvěrou nepřátelského prostředí

⁵¹⁵ Žáček, Pavel. „Ostrá zbraň“ *Státní bezpečnosti*, s. 181–184.

⁵¹⁶ Bílek, Libor. *Agenturní centrála*, s. 139.

⁵¹⁷ Žáček, Pavel. „Ostrá zbraň“ *Státní bezpečnosti*, s. 184–186.

⁵¹⁸ Frolík, Jan. *Nástin*, s. 481.

agenty, v objektech „státobezpečnostního zájmu“ používalo informátory, obdobně jako rezidenty (R), řídící několik agentů či informátorů, a nakonec vytvořilo i novou agenturní kategorii majitel konspiračního bytu (KB).⁵¹⁹

V souvislosti s prověrkou agenturně-operativní činnosti příslušníků Státní bezpečnosti označilo koncem roku 1951 vedení MNB agenturní síť za „nejostřejší a neúčinnější zbraň našich zpravodajských bezpečnostních složek proti třídnímu nepříteli [...]. Agentura je proto v rukách straně věrných, politicky vyspělých a odborně zkušených pracovníků prvořadou zbraní naší národní bezpečnosti.“⁵²⁰ Na počátku roku 1952 vykazovaly centrální součásti – sektory 1, 2, 3 Velitelství Státní bezpečnosti – 578 kvalitně řízených agentů (oproti 207 v polovině roku 1950).⁵²¹

Tabulka 38. Počet agenturních spolupracovníků krajských velitelství Státní bezpečnosti (stav k 1. 6. 1950, 1. 1. 1952)⁵²²

Krajské velitelství Státní bezpečnosti	1. 6. 1950			1. 1. 1952		
	A	I	Celkem	A	I	Celkem
Praha			75			529
České Budějovice	31	47	78	74	90	164
Plzeň	36	18	1 168 ⁵²³	262	305 ⁵²⁴	567
Karlovy Vary	177	502	679	345	534	879
Ústí nad Labem			46	94	296	1 311 ⁵²⁵
Liberec	46	206	252	89	454	553

⁵¹⁹ Žáček, Pavel. „Ostrá zbraň“ Státní bezpečnosti, s. 186–187.

⁵²⁰ Tamtéž, s. 187.

⁵²¹ Frolík, Jan. *Nástin*, s. 481.

⁵²² Srov. Frolík, Jan. *Ještě k nástinu*, s. 450–451. KV StB Plzeň, Karlovy Vary, Ústí nad Labem, Liberec, Jihlava, Brno a Olomouc vykazovaly nejen počet tajných spolupracovníků 1. až 3. odboru, ale také informátorsko-důvěrnických sítí oddělení sledování či nasazování zpravodajské techniky. Některé údaje nepřesně prezentované J. Frolíkem (KV StB Plzeň, Jihlava, Uherské Hradiště, Ostrava, Bratislava, Banská Bystrica, Prešov) jsou opraveny a správně sečteny z originálních dokumentů.

⁵²³ Z toho 1 114 informátorů a důvěrníků vykazovalo 4. oddělení – sledování. Srov. ABS, f. 310, sign. 310-12-8, Situační zpráva KV StB Plzeň, 10. 1. 1952.

⁵²⁴ Z celkového počtu informátorů 5. oddělení KV StB bylo 24 vázaných a 281 prověřovaných. Tamtéž.

⁵²⁵ Včetně 921 osob jako prověřených důvěrníků.

ČEKISTÉ

Krajské velitelství Státní bezpečnosti	1. 6. 1950			1. 1. 1952		
	A	I	Celkem	A	I	Celkem
Hradec Králové			28			75
Pardubice	23	19	42	104	174	278
Brno				99	1 222	1 321 ⁵²⁶
Jihlava			386 ⁵²⁷			609 ⁵²⁸
Uherské Hradiště	34	59	93	151	581	732
Olomouc	26	283	309	126	689	815
Ostrava	65	35	100	454	82	536
Bratislava	11	106	117	125 ⁵²⁹	629 ⁵³⁰	224
Nitra	33	54	87	117	251	368
Žilina	1	13	14	45	120	648 ⁵³¹
Banská Bystrica			51	165	59	224
Prešov	8	49	57	115	424	539
Košice			?	123	582	705

V dubnu 1954 vydal ministr Rudolf Barák novou *Směrnici o agenturně-operativní práci*, rozšiřující definici „agenturně-informátorské sítě“, kterou i nadále tvořily osoby „tajně zavázané pro odhalování, rozpracování, dokumentování a včasné znemožnění zločinecké činnosti nepřátelského podzemí, agentury nepřátelských rozvědných a emigračních center, odhalování škůdců, diverzantů, teroristů a jiných zločineckých elementů, usilujících o narušení lidovědemokratického zřízení v ČSR“. Agenturní síť se i nadále s ohledem na různý charakter úkolů v „rozpracovávaném nepřátelském prostředí“ dělila na agenty, informátory, rezidenty, držitele konspiračních a propůjčkových schůzkových bytů.⁵³²

⁵²⁶ Kromě toho 5. oddělení KV StB evidovalo 644 dosud neproověřených informátorů.

⁵²⁷ Z toho 350 spolupracovníků 4. oddělení KV StB, podchycených ovšem bez řádného prověření.

⁵²⁸ Z toho 293 „řádně“ prověřených spolupracovníků 5. oddělení KV StB, včetně 54 vázaných.

⁵²⁹ Mezi nimi jeden rezident. Srov. ABS, f. 310, sign. 310-17-1, Situační zpráva – hlášení, KV StB Bratislava, 10. 1. 1952.

⁵³⁰ Z toho 392 spolupracovníků 5. oddělení KV StB. Tamtéž.

⁵³¹ Z toho 483 osob označeno jako „spolupracovníci“.

⁵³² Žáček, Pavel. „Ostrá zbraň“ *Státní bezpečnosti*, s. 191–196.